

D. Plevnik: Informacija je komunikacija (Informace je komunikace)

Zagreb, Informatika i društvo 1986, 129 s.

Mezi početnou produkcí děl o informatice poslední doby (1) je rozsahem nevelká kniha mladého (nar. 1951) jugoslávského filozofa a informatika vítaným zpeřtřením a zároveň potřebným doplňkem. Je napsána živým i čtivým slohem a pokouší se komplexně postihnout především lidské dimenze informatizace společnosti.

Práce je členěna do pěti hlav. První, nazvaná *Proti informační, za komunikační společnost*!, se zabývá historií jako učitelkou komunikace a definuje autorův přístup k otázce „jak chápat informatiku“ (s. 13). Argumentuje klíčovou tezí – informace je komunikace – což znamená přístup k informaci výhradně z pozice vzájemného styku lidí. Z této pozice se zabývá také „problémem jednoduchosti“ (s. 22) a kritizuje „elektronickou ideologii“ (čip-ideologija) (s. 30).

Ve druhé hlavě, *Homo communicens: rostoucí potřeby a snižující se schopnosti*, analyzuje situaci uživatele a typy uživatelů ve vztahu k druhům informací (s. 35), zabývá se otázkou „informační gramotnosti“ (s. 39), uvádí přístupy k potřebám uživatele informace (s. 41) a všímá si metod analýzy informačních pramenů. Zabývá se otázkou „informačních poradců“ (s. 49) a využitím znalosti pro komunikaci (s. 53). Otázky tištěné informace analyzuje z hlediska „kde, jak, co (proč) číst“ (s. 54).

Třetí hlavu, *Komunikační gramotnost*, věnuje autor analýze rozporů mezi fixní strukturou textů a měnícími se potřebami uživatele (s. 62). Problémy rozdílných forem vnímání nastoluje otázkami „řici nebo ukázat?“ (s. 72) a „slyšet nebo číst?“ (s. 73).

Čtvrtá hlava, *Ad hoc hic et nunc invence*, je orientována na současné problémy. Základy analýzy změn v možnostech komunikace vycházejí z poznatku E. Sapira: „Dějiny civilizace lze chápat také jako progresivní zvětšování poloměru komunikace“ (s. 92). Autor analyzuje trendy změn především v práci knihoven a formuluje požadavky na novou specializaci „knihovnický inženýr“ (s. 88). Za vážný problém z hlediska komunikace považuje komunikaci divák a televize (s. 92), všímá si především otázek „pasivity ve vztahu ke vzájemnosti“. Televizi dává odpovědnost za výchovu k invenčnímu myšlení (s. 96).

Poslední, pátá hlava, *Předvídatelné perspektivy*, věnuje pozornost budoucnosti „bezpapírové textové informace“. Analyzuje optimistické i pesimistické názory a zabývá se rozparem „inerce a inovace“ (s. 105) z hlediska aktivního využívání výsledků vědeckého poznání. Otázku „smíme-li budoucnost přenechat futurologům“ (s. 110) řeší ve prospěch aktivního přístupu společnosti. Formuluje nový obor „futurografie“ jako „tvůrčí společenskou svobodu plánování“ (s. 110).

Autor se pokusil osvětlit problém informace a komunikace z pozic filozofie, s využitím aparátu řady dalších věd, jako lingvistiky, psychologie, politikologie, ekonomie a sociologie. Výsledkem je dosti provokující, místy také poněkud povrchní, ale v každém případě nanejvýš invenční práce, která musí vzbudit zájem všech, kteří se dnes zabývají otázkami informatizace společnosti. Jako červená nit se táhne celou knihou snaha dokázat, že informace a komunikace jsou neoddělitelné procesy, a současně i nejlidštější problémy soudobé vědy. Výchozí přístupy autora k otázkám informace se opírají o klasifikaci informace v kvalitativním a kvantitativním smyslu, vypracovanou J. Zemanem v práci *Poznání a informace* (Praha 1962, s. 94). Plevnik sdílí i Zemanův názor o závislosti informace na jejím materiálním nositeli.

(1) Pro informaci uvádím některé tituly:

- Afanasjev, V. G.: *Socialnaja informacija i upravljenje obščestvom*. Moskva, Izd. pol. lit. 1975.
 Michajlov, A. a kol.: *Naučnyje komunikacii i informatika*. Moskva, Nauka 1976.
 Gott, V. – Semeňuk, E. – Ursul, A.: *Socialnaja rol informatiki*. Moskva, Nauka 1987.
 Moisejev, N.: *Socializm i informatika*. Moskva, Nauka 1988.
 Nora, S. – Minc, A.: *L'information de la société*. Paris, Documentation française 1978.
 Strassman, P. A.: *Informacija i věk elektroniki*. Moskva, Ekonomika 1987.
 Zeman, J.: *Dialektika, informace, odraz*. Praha, Horizont 1978.

Autor poukazuje na jednostrannost a nenormálnost situace, kdy je člověk prostě informován, ale vyslechnout si ho nikdo nepřeje. To může narušit cílovou orientaci lidské individuality. Nejdokonalejší informační technika není sama o sobě schopna zabezpečit lidskost obsahu informace, kterou dostávají a rozšiřují prostředky masové komunikace. Jak uvádí autor, lidská komunikace byla započata vydělením jednotlivých slov ze situačně „přirozených“ vět a následným vytvořením nesčíslného množství nových „umělých“ vět z těchto slov.

Analýza rozvoje a role vizuální a dalších forem lidské komunikace spolu s obrovským pokrokem technických prostředků přenosu informace vyvolává otázku: co stojí v cestě svobodné vzájemné komunikaci mezi lidmi? Autor dává s věrností odpověď, s níž lze v podstatě souhlasit: jsou to emoční a intelektuální lenost individua, neurózy, psychózy, sémantická jednorozměrnost myšlení, kulturně vzdělanostní omezení, poplatnost skupinovému myšlení. Nevychováme-li u jednotlivců schopnost generovat informaci, určovat její smysl, nebudou schopni „samostatně“ vzájemně komunikovat. Radio, televize, spojovací družice dnes umožňují informaci překonávat národní hranice. Informace však, zdůrazňuje autor, není prostě předávání toho, co je obsahem mého myšlení, je to také prověrka toho, co si z předávaného převzal druhý člověk, společnost. Možnost této prověrky je podmínkou samostatného procesu myšlení.

„Za žádoucí „etalon“ efektivnosti komunikace autor považuje metodu vědecké informace, jejíž efektivnost je dána tím, že vědci při vzájemné komunikaci definují východiska svých myšlenek a důsledky jimi zastávaných tezí; popisují použité metody, přičemž se řídí principy *všeobecné informovanosti (glasnosti)* a *prověřitelnosti*. Proto také kritické hodnocení jejich myšlenek může být a je součástí komunikačního procesu.

V důsledku stále hlubší diferenciacie poznání stává se komunikace v dnešní vědě stále obtížnější. Otázka, jak je nutno formulovat informaci, aby byla pochopitelná pro širokou vědeckou obec a zároveň mohla sloužit i pro mezivědní součinnost, se stále častěji prezentuje jako problém, k jehož řešení je nutno vytvořit principiálně novou informační strukturu. Zde právě nastupuje počítačová technologie. V závislosti na růstu rozměrů a role procesů tvorby, rozšiřování a využívání vědeckých poznatků roste také význam informatiky. Rozvoj elektronických systémů přenosu a zpracování dat vyžaduje další socializaci společensko-politického a ekonomického života společnosti. Proto úplný a bezplatný přístup k informacím pro každého člena společnosti se musí stát normou. Vybudovat soudobé elektronické informační systémy a rozvíjet teorii i praxi informatiky je možno jen v podmínkách všeobecné informovanosti, což platí zvlášť pro informace sociální.

Také strojové zpracování textové informace se z hlediska komunikace jeví jako svébytný problém. Každá textová informace má vlastní intelektuální, jazykovou, psychologickou a sociální historii, která je mnohorozměrná a není nezávislá na čase. Formálně sice zůstávají texty neměnné, ale ve skutečnosti se neustále mění. Rozdílnost příjemců a nový duch měnících se epoch deformují jejich smysl. A to je zatím neprobádané pole stále se rozšiřujícího počítačového zpracování textů.

Autor také odhaluje rozpornost procesu informatizace společnosti. Na jedné straně jakékoli zpoždění při „nasednutí do vlaku“ informatiky je nerozumné. Na druhé straně však informatiku nelze zužovat na elektronické zpracování a ukládání dat. Rozhodujícím článkem je člověk, který data vytváří a opět využívá. Člověka v této spojitosti ovšem nelze ztotožňovat s nějakým „druhem“ homo technologicus, který díky elektronice je schopen jakoby vyřešit veškeré historické třídní a sociální rozpory. Optimismus „technologické mystiky“ je agresivní a usurpuje právo rozhodování ve společnosti pro specialisty – „technokraty informatiky“. Ale, upozorňuje D. Plevník, jejich rozhodnutí, ať by se zdála jakkoli racionální, velmi pravděpodobně budou asociální.

Autor chápe počítače a techniku vůbec jako nástroj pro vědeckou práci. V této argumentaci si klade otázku: využíval by Marx počítače, kdyby v jeho době existovaly? Odpověď zní „ano“. Ovšem počítač by mu nesloužil jako pomůcka při řešení kardinálních otázek *sociálního* rozvoje. Marx by jistě odmítl „elektronickou ideologii“, neboť technologie sama o sobě netvoří společenské systémy: kapitalismus se neodvíjí od revoluce v technice, ale od nového způsobu výroby, i když ve svých počátcích využívá „feudální“ technické prostředky.

V úvahách o budoucnosti autor zaujímá vlastní stanovisko k futurologii, která „se snaží ukázat hlubší cesty jak učinit možným to, co si přejeme“. Ovšem naděje „futurokracie“ nejsou opodstatněné. Obraz světa se mění tak rychle, že předpoklady futurologů zastarávají dříve, než jsou publikovány. Východisko

hledají v tom, že rozhodování se svěří intelektuálním robotům. V tom vidí autor základ „antihumánnosti“. Zastává názor, že výzkum budoucí společnosti nelze svěřit „pragmatikům“, futurologům a informatikům. Do analýzy toho, co vzniká, se musí zapojit všichni, kteří usilují o zachování lidské přirozenosti. To vyžaduje vytvořit především výhradně lidské formy komunikace, překonat informační izolovanost individua, odstranit „deficit sociálního styku“ dnes, aby se tento neprojevil „nadbytkem katastrof zítra“ (s. 113).

Jugoslávský filozof odhaluje aktuální problémy a potíže informatizace. Ne všechny části práce jsou zvládnuty do hloubky. Také námětům úkolů humanizace sociálního styku a komunikace chybí občas konkrétnost. To je ovšem také odrazem celkové situace výzkumu gnozeologických a sociálních aspektů komputizace a informatizace v socialistické společnosti v současném vzájemně spojeném, ale rozporném světě. V podstatě tento výzkum teprve začíná. D. Plevnik významně přispívá k jeho rozvinutí.

Vladimír Pernica

S. Joksimović – R. Marič – A. Miličová – D. Popadić – M. Vasović: Mladi i neformalne grupe – U traganju za alternativom (Mládež a neformální skupiny – Při hledání alternativy)

Bělehrad, IIC SSO Srbska a CIR SSO Bělehradu 1988, 291 s.

V prosinci roku 1988 se na jugoslávských knižních pultech opět objevila zajímavá publikace. Tentokrát z oblasti sociologie mládeže, kde pět srbských sociologů zpracovávalo po několik let nanejvýš zajímavé a aktuální téma – mládež a její skupiny. Výsledkem jejich úsilí se stala kniha *Mládež a neformální skupiny*. Informace o této knize je pro československé sociology, zvláště sociology mládeže, nezbytná. K tomuto názoru mne vede skutečnost, že nejen v okolních socialistických zemích a Jugoslávii, ale také v Československu je patrný stále větší zájem vědeckovýzkumné fronty i politické sféry o tuto oblast života mladé generace. Je tomu tak proto, že v různých zemích sice v různé míře, avšak prakticky ve všech, se mládež stále více aktivizuje, hledá možnosti své seberealizace, přestává být pouhým objektem společenského působení, a naopak usiluje o působení na společnost, o roli společenského subjektu. Projevy této aktivity mládeže jednotlivých zemí se navzájem odlišují. Například v Československu doposud není možné sledovat masovější rozšíření neformálních skupin mládeže v takové míře a v takové formě, jak jsme tomu svědky v SSSR, MLR, PLR a v posledním období také v SFRJ. Pozitivním faktem však je, že již před několika lety byl v oddělení pro výzkum mládeže Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV zahájen dlouhodobý výzkum malých sociálních skupin, mezi nimi také neformálních skupin mládeže, resp. generačních zájmových skupin mládeže.

Při prvním prolistování publikace až překvapí patrná shoda, resp. příbuznost v přístupech i terminologiích používaných při výzkumu neformálních/zájmových skupin mládeže v Jugoslávii a ČSSR. Při znalosti problematiky však tato skutečnost nemůže v žádném případě překvapovat. Obě země, jejich mládež, se vyvíjely na přibližně stejných základech politického systému. Také v Jugoslávii do nedávné doby existovala pouze jediná mládežnická organizace. Mladí lidé se mohli jen velmi obtížně realizovat vně této organizace, protože se předpokládalo, že v jejím rámci mohou plně realizovat a uspokojovat všechny své zájmy a potřeby. Proto také žádné jiné organizace typicky mládežnické neexistovaly. Stejná situace je v současné době i v ČSSR.

Autoři publikace vymezují neformální skupiny jako skupiny spontánně vzniklé, bez vnějších tlaků a požadavků, pro jejichž členy je charakteristická bezprostřednost, dobrovolnost, intimita vztahů a pocit příslušnosti ke skupině. Také v ÚFS ČSAV jsou neformální/zájmové skupiny mládeže chápány jako zvláštní formy dobrovolně zvoleného a spontánně vytvářeného chování, jejichž prostřednictvím mládež uspokojuje a realizuje své potřeby a zájmy, které nelze plně uspokojovat a realizovat ve stávajících organizovaných formách společenského života. Také v názvosloví neformálních/zájmových skupin existuje značná podobnost. Výzkumníci v Jugoslávii zkoumali tyto skupiny mládeže: fotbaloví fanoušci,